

Dezső Renáta Anna
**FORMABONTÓ INTERKULTURÁLIS TANULÁS
A HOLOKAUSZT 80. ÉVFORDULÓJÁN –
KULTURÁLIS EMLÉKEZET EGY NEMZETKÖZI
FELSŐOKTATÁSI PROGRAMBAN**

*A KOLTAI DÉNES EMLÉKÉRE A PÉCSI CIVIL KÖZÖSSÉGEK HÁZÁBAN 2024. 10. 11-ÉN
SZERVEZETT EMLÉKKONFERENCIÁN ELHANGZOTT ELŐADÁS SZERKESZTETT ÉS
KIBŐVÍTETT VÁLTOZATA*

Absztrakt

A szabad tanítás és a tanulás szabadságának együttes megvalósulási lehetőségei közül egy saját felsőoktatási – művelődésszervezési gyakorlat bemutatását célozza e tanulmány. A Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Neveléstudományi Intézet nemzetközi pedagógia alapszakos, interkulturális nevelési- és oktatási asszisztens specializációjú képzésének záró akkordja minden év április közepén egy tömbösített formában megvalósuló emlékezetkultúra kurzus. Ennek keretei közt az UNESCO tanuló város koncepcióhoz is illeszkedően a zsidó kulturális értékek és a Holokauszt tragédiájának tárgyköréhez tartozóan érzékenyítést, tudásmegalapozást- és bővítést eredményező tevékenységekbe kerülnek bevonásra a mindenkor aktuálisan már három éve Magyarországon, Pécsen élő nemzetközi diákok. A tanulmány során bemutatásra kerül az érintett képzés céljához rendelt a nevezett kurzus tematikája, valamint lebonyolítási módjának indokai, a lokalitás és a történelmi-társadalmi tér újrakeretezésének adekvát tapasztalatai, az IWalk módszere, illetve a résztvevő diákok vonatkozó reflexióinak tanulságai. Mindez a reszponzív tantervfejlesztés akciókutatás-értelmezési keretei közt, a formabontó formális tanulás fogalmának bevezetésével valósul meg, szorosan kapcsolódva a demokrácia kompetenciák mozgósításának tudatos és reflektív, adekvát nemzetközi felsőoktatási gyakorlatához. Április 16. a Holokauszt Magyarországi Áldozatainak Emléknapja, mely 2024-ben a deportálások kezdetének 80. évfordulóját fémjelezte, míg 2025. január 27. a nemzetközi Holokauszt emlékezet 80. évfordulójának kezdete, így az emlékezet és emlékeztetés hangsúlyosabban fókuszált időszaka hosszabb idő-intervallumot ölel át – edukációs jelentősége azonban ennek ellenére sem évszámokhoz köthető.

Kulcsszavak: formabontó formális tanulás; reszponzív tantervfejlesztés; emlékezetkultúra

Bevezetés

E tanulmány a szerző egy személyes szakmai kutatási érdeklődését – azaz a jövő edukátorainak demokratikus értékek mentén, s atipikus módon történő képzését – fókuszálja konkrét témához kötődően, a Holokauszt történelmi és szociálpszichológiai tanulságainak felhasználásával. Az állampolgári nevelés többféle megközelítését példázva írásom kirakós szerkezetű, mivel számos különböző aspektust érint, amelyek mindegyike

demokratikus aktusok előmozdításához kapcsolódik. Megvalósulási kerete a szerzői szándék szerint reflektív elemzés (Boxer, 1981) egy olyan kurzus konkrét példáját górcső alá véve, amely a Holokauszt nyomainak emlékére valósul meg egy nemzetközi felsőoktatási programban. Átfogó írás, mely egyszerre feltáró és szintetizáló jellegű, gyakorlat-alapúnak is nevezhetjük, s akciókutatásként is értelmezhetjük (Saban, 2021), mivel a tervezés, fejlesztés, megvalósítás, monitoring, értékelés és felülvizsgálat ciklikus fázisai (Kranthi, 2017) egyaránt beazonosíthatóak az ismertetésre kerülő folyamatban. Autoetnográfiai (Ellis és mtsai, 2011; Adams és mtsai, 2017) természetű: a szerző vonatkozó longitudinális tantervfejlesztési kontribúciójának bemutatása, a reflektív szubjektivitás kritériumait (Bouzanis, 2021) figyelembe véve. Az alkalmazott módszerek és felhasznált források típusai változatosak és összetettek.

Egy nemzetközi program életre kel

Az egyetemek világa hazánkban is egyre inkább multikulturális közeggé válik (Nieto, 2017; Galloway és mtsai, 2017, 2021), ahol a különböző kultúrákból és előképzettséggel érkező diákoknak lehetőségük nyílik arra, hogy megosszák egymással hagyományaikat, értékeiket, tapasztalataikat és nézeteiket, majd együtt formálják azokat tovább (Barrett, 2020). Ebben a sokszínű tanulói közegben figyelhető meg az az egyre gyorsuló nemzetközi tendencia (Dearden, 2016, 2018; Macaro és mtsai, 2017), mely az angol nyelvet a felsőoktatás médiumának tekinti (EMI = English as a medium of instruction). A Pécsi Tudományegyetem Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar Neveléstudományi Intézetének munkatársai 2019 tavaszán egy ilyen angol nyelvű, új szakindítási anyagot dolgoztak ki – jelen tanulmány szerzőjének kezdeményezésére és koordinálásával.

A magyarul évek óta működő pedagógia alapszak angol képzési nyelvű programja interkulturális nevelési- és oktatási asszisztens specializációval (Dezső, 2019), mely a kidolgozást követő nyáron kapott nyilvántartásba vételi és szakindítási engedélyt (FNYF/577-3/2019 – Gloviczki, 2019), nagyban támaszkodik az inkluzív egyetemi környezet kapcsán megfogalmazott szempontokra (Arató és Varga, 2015; Vitéz, 2021). A képzés indulásakor annak nemzetközi és gyakorlati jellegére való tekintettel a programban közreműködő oktatóknak kellett sok esetben spontán, kreatívan, akár online tanulási formák alkalmazása által, ugyanakkor a képzési előírásokhoz mérten érvényes módon megoldani a világjárványból adódó korlátozások áthidalását csakúgy, mint az érvényben lévő magyar nyelvű szakleírásban fellelhető, a nemzetközi programra is kiható szabályozási anomáliák áthidalását (Dezső, 2023).

Az első három évfolyam (2023, 2024, 2025) végzett diákjainak száma összesen 20 fő, ami pontosan megegyezik a szakindításkor rögzített mindenkor optimálisként előtételezett programlétszámmal. E fiatalok kulturálisan rendkívül diverz környezetből érkeznek: végzett alumnik reprezentálják Kínát (8), Mongóliát (3), Vietnámot (2), Hollandiát (1), Szlovákiát (1), Törökországot (1), Columbiát (1), Laoszt (1), Koszovót (1), Magyarországot (1). Jelenleg a program különböző évfolyamain tanulnak diákok Kínából (6), Oroszországból (3 – köztük a csecsen, illetve tatár nemzeti kisebbségekhez tartozó diákok), Törökországból (1), Laoszból (1), Costa Ricából (1), Qatarból (1), Türkmenisztánból

(1), Iránból (1); s tanulmányait 2020 szeptember óta megszakította összesen 6 fő, egy-egy diák Kínából, Brazíliából, Mauritiusról, Mongóliából, Grúziából, illetve hazánkból.

A lemorzsolódás okait vizsgálva, SWOT analízist készítve gyengeségeink közt a tágabb értelemben vett szervezeti és tárgyi környezet érhető tetten. A fenyegetettség irányába hatnak a közép-európai régión belül a brnoi Masaryk Egyetem Pedagógiai Karán 2023 szeptemberben elindult "Education for Diversity and Inclusion" elnevezésű alapképzési szak, illetve az Eötvös Lóránt Tudományegyetem Pedagógia- és Pszichológia Karán 2025 szeptemberben debütált angol nyelvű Pedagógia BA szak konkurens tartalmai és lokalitásuk vonzereje a program feltételezett célközönsége szempontjából. Erősségeink a diákokra jellemző kultúraközi reziliencia (Dezső, 2023), és az inkluzív tanulási környezet. Ezek, továbbá a nemzetközi oktatói gárda a lehetőségek dimenzióját nyitják meg az együttműködési kezdeményezések terén geo-kulturálisan táguló diákbázisunk számára, ugyanis intézeti kollégáink mellett számos vendégoktatót fogadtunk a képzés kezdete óta személyes és online formában egyaránt. Az Egyesült Államokból (Florida Gulf Coast University – 3, Boston College Lynch School – 1, és San José State University – 1), Izraelből (Oranim Academic College of Teacher Education – 3), Írországból (National College of Ireland – 1), Spanyolországból (Universidad de Seville – 2), Ausztriából (Universitat Innsbruck – 1, és Universitat Wien – 1), Csehországból (Masarykova Unversita, Brno – 1, és Palacký Universitat, Olomouc – 1), Szerbiából (Univerzitet u Beogradu – 4), valamint Ukrajnából (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola – 1), és Horvátországból (Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku – 2) a képzés első tizenegy féléve alatt több mint húsz különböző kultúrát képviselő oktatóval találkozhattak diákjaink – a képzésnek otthont adó intézet munkatársai által szervezett nemzetközi konferenciák előadóinak kontribúcióit figyelmen kívül hagyva is.

Ennek a programnak a létrehozása a Pécsi Tudományegyetemen szándékaink szerint a demokratikus aktusok hazai erősítését szolgálja migránsellenes és xenofób diskurzusok, valamint közbeszéd idején, kulturálisan sokszínű fiatalok körében. A program specializációjának egyik fő célja a tanulási folyamatok természetével kapcsolatban meglehetősen ellentmondásos a formális oktatási környezetben, mivel olyan atipikus tanulási formák előmozdítását priorizálja, amelyek az állampolgári részvétel-növelés lehetséges megvalósulási módjai a hatékony tudásátadás során (Németh, 2022). Számos és változatos szakmai gyakorlat és gyakorlati program, pedagógiai esettanulmányozás- és megbeszélés, terepgyakorlatok, dokumentumfilmek / játékfilmek megtekintése és azok megvitatása / elemzése, állat-asszisztált- művészet- és mindfulness terápiákkal való ismerkedés, kutatói szemléletformálás, vagy aktív konferenciákon való részvétel egyaránt előfordul ezek között. Megítélésem szerint indokolt a formabontó formális (felsőfokú) tanulás kifejezés bevezetése e tanulási módok együttes leírására, mivel ezek bár formális, tantervi oktatási környezetben szerveződnek, az informális és a nem formális tanulás több jellemzőjét is magukon hordozzák.

A Schindler listája című filmtől az IWalk mobilalkalmazásig

A xenofóbia és az antiszemitizmus 20. századi eskalációjának lenyomata minden kétséget kizárólag a Holokauszt. A kortárs filmművészetben áttörő módon e történelmi

valóság művészi ábrázolása csupán a történeteket követően mintegy fél évszázaddal kapott megjelenési teret, s nemzetközi visszhangot. Spielberg a Schindler listája című Oscar-díjas filmjének forgatása alatt a bevont Holokauszt-túlélőknek ígéretet tett arra, hogy hitelesen megörökíti személyes történeteiket. Így hozta létre a Soá Alapítványt (1994), mely később (2006-tól) a Dél-kaliforniai Egyetem Soá Alapítvány Vizuális Történelem és Emlékezet Intézeteként (SFI USC), felsőoktatási keretek közé illesztve folytatja működését. Magyarországon a Zachor Alapítvánnyal együttműködve a SFI USC 2012 óta hirdet tanár-továbbképző, kurzusfejlesztő programokat oktatási szakemberek számára annak érdekében, hogy a tanúságtétel pedagógiai használhatóságának elméletét és gyakorlatát terjesszék (hasonló programok működnek az Egyesült Államokban, Lengyelországban, a Cseh Köztársaságban és Ukrajnában).

Az archívumba eredetileg 62 országban felvett 41 nyelven készült egyenként többórás interjú került be, melyek főként a Holokauszt és más genocídiumok (Guatemala, Ruanda) túlélőinek és szemtanúinak visszaemlékezései. A gyűjteménynek vannak publikus elemei, mintegy 1800 testamentum online. A teljes archívum – közel 60 000 tanúvallomás – hazánkban először az Eötvös Lóránd Tudományegyetemen és a Közép-európai Egyetemen volt elérhető, a Pécsi Tudományegyetemen pedig egy 2017 májusában zajlott próbaidőszakot követően 2018 nyarától megtalálható a Tudásközpont adatbázisában. Az archívum minden egyes interjúja angolul feliratozott, s részletesen indexált keresőrendszerrel ellátott adatbázis, beleértve a földrajzi helyneveket, időszakokat, egyéni neveket és tapasztalati (főként túlélő vagy életmentő) csoportokat. Az indexált adatbázis világszerte lehetővé teszi az önkéntes oktatók számára, hogy online tananyagokat hozzanak létre egyes általuk fókuszált témákban.

Ennek kiemelt platformja az IWitness felület (Szőnyi és Street, 2018; Mezei, 2020), amely tematikus online osztálytermi anyagok gyűjteménye különböző kapcsolódó kérdésekről (pl. áldozatok, szemlélők, tanúk, elkövetők, mentők szociálpszichológiai szerepeinek kategorizálása, vagy egyes történelmi események fókuszának tárgyalása). E feladatokat, óraterveket hazai vonatkozásban a mindenkor érvényes központi oktatásirányítási dokumentumokhoz igazítva hozzák létre alkotóik – többnyire maguk is aktív pedagógusok –, tematikusan, tantárgyakhoz, és osztályfokokhoz illesztve. Az egyes óratervek az archívumban található videó részleteket, történelmi forrásokat bemutató képkivágásokat tartalmazzák, és a konstruktivista pedagógiai paradigma érvényesítését figyelembe véve dolgozzák fel azokat adott tanulói célcsoportokhoz igazított feladatsorokkal.

Szintén a videointerjúk bázisán jött létre az IWalk program, majd applikáció. Ez napjainkra egy letölthető, mobiltelefonokon világszerte (Ausztria, Belgium, Cseh Köztársaság, Egyesült Államok, Hollandia, Horvátország, Kanada, Lengyelország, Luxemburg, Magyarország, Németország, Örményország, Portugália, Románia, Svájc, Szlovákia, Ukrajna) szabadon használható multimédiás eszköz, amely személyre szabott tanulási élményt nyújt felhasználóinak az emlékezet helyszínein, beleértve egyes magyar földrajzi helyszíneket is. Az IWalk olyan interaktív helytörténelmi digitális oktatási program, amely Európa-szerte helyi partnerekkel, Magyarországon a Zachor Alapítvánnyal együttműködésben valósul meg (Vida, 2019), azonban releváns ismeretekkel és pedagógiai

tapasztalattal e közreműködők nélkül is használható. Budapesten nyolc séta is tehető I-Walk-asszisztált módon (Duna-part, Erzsébetváros, Memento Park, régi pesti zsidó negyed, Szenes Hanna park, Városmajor, Zugló, Üvegház), s az ezekhez tartozó feladatok angolul is elérhetőek. Az egyéb hazai lokációk Abaújszántó, Baja, Balatonboglár, Bodrogkeresztúr, Bácsalmás, Békéscsaba, Csongrád, Győr, Hódmezővásárhely, Kecskemét, Keszthely, Kisvárda, Mád, Mátészalka, Nagykanizsa, Olaszliszka, Sopron, Szeged, Szolnok, Székesfehérvár, és Tállya – Pécssett e tanulmány születésekor nem elérhető. Az applikációban szereplő egyes séták eltérő időtartamra tervezettek, s útvonaluk Google térkép segítségével elérhető. Egy-egy séta több állomáshoz tartozóan tartalmaz helytörténeti leírásokat, videoklipeket, illetve ezekhez illeszkedő kontextualizáló ismereteket, probléma-felvetéseket, koncepció-értelmezéseket, megvitatható kérdéseket, kifejtendő feladatokat. Az alkalmazás lehetővé teszi a sétán résztvevők feladatmegoldásainak írásos rögzítését is, de használata nem kötelező erre.

Emlékezet és emlékeztetés neveléstudományi tanulmányokhoz köthetően

1944. április 16-dikán kezdődött meg Északkelet-Magyarországon és Kárpátalján a gettósítás (Braham, 1997). Hazánkban 2001 óta e nap a Holokauszt Magyarországi Áldozatainak Emléknapja, 2024-ben világszerte a Holokauszt borzalmi kezdetének 80. évfordulója alkalmából történtek megemlékezések. 2025. január 27-én Duda lengyel elnök, Scholz német pénzügyminiszter és Steinmeier államfő, Zelenszkij ukrán elnök, Macron francia elnök, III. Károly brit király és más királyi családtagok 56 holokauszt-túlélővel találkoztak Auschwitzban, a haláltábor felszabadításának 80. évfordulóján (Gera, 2025). Ez a szimbolikus figyelmeztetés a növekvő antiszemitizmus és idegengyűlölet ellen jól mutatja az emlékezés tanulásának jelentős szerepét, lehetőségeit és perspektíváit az állampolgári nevelés részeként mind európai, mind tágabb nemzetközi kontextusban.

A vonatkozó kurrens szakpolitikai megközelítés, melyet az Európa Tanács Demokratisztikus Kultúra Kompetenciakerete (Barret, 2020) híven tükröz, az e tanulmányban bemutatás tárgyát képező kurzus alapvetéseként is értelmezhető. E kompetenciakeret elemeiben értékeket, attitűdöket, ismereteket és a kritikai gondolkodás (kritikus értelmezés) jegyeit, illetve képességeket ír le.

Az értékek között az emberi méltóság és az emberi jogok; a kulturális sokszínűség; valamint a demokrácia, az igazság, a korrektség, az esélyegyenlőség és a törvény szerepének tisztelete van a fókuszban. A nyitottság a kulturális másság és eltérő hitek, világnézetek és hitgyakorlatok felé; a tisztelet; a polgári tudatosság; a felelősség; a saját kompetenciánkba vetett hit; a többértelműség toleranciája mint attitűdök jelennek meg. Ismeretekre és kritikai gondolkodásra (kritikus értelmezésre) az én (self); a nyelv és kommunikáció; a világ: politika, jog, emberi jogok, kultúra-kultúrák, vallások, történelem, média, gazdaság, környezet és fenntarthatóság vonatkozásában van szükségünk. A kívánatos képességek között jelentősek az autonóm tanulási képességek, az analitikus és kritikus gondolkodási képességek, a figyelem és megfigyelés képességei, az empátia, a flexibilitás

és adaptációs képesség, nyelvi, kommunikációs és többnyelvű képességek, valamint a kooperációs és konfliktusmegoldó képességek.

E kompetenciák természetüket tekintve transzverzálisak, azaz kulcskompetenciáknak tekinthetjük őket, mivel nem egy-egy tudományterület iskolai tantárgyspecifikus leképeződésében érhetőek tetten, hanem általános érvényűek: számos és színes köznevelési szintésre vetíthetően – például témnapok, projekthetek keretei között – csakúgy, mint a felsőoktatásban.

Az évforduló-időszakban tervezett és lebonyolított formabontó formális tanulási tevékenységek nem voltak előzmény nélküliek, sikerült megvalósítani egy hasonló folyamatot a program első végzős diákjainak körében is. E tanulmány szerzőjének gondozása alatt a program indulását megelőző években a témához kapcsolódó tartalmakkal már elérhető volt azonos című (Remembrance Education) angol nyelvű kurzus a PTE BTK-ra különböző mobilitási programokkal érkező külföldi és hazai diákok számára egyaránt; illetve még korábban, kötelező és szabadon választható magyar nyelvű kurzusok pedagógusképzésben és neveléstudományi képzésekben nappali és levelező tagozaton is (Pedagógiai szociálpszichológia, Speciálkollégium, Szabadon választható tárgyak, Szabadon választható ismeretkörök, A kritikai gondolkodás fejlesztésének programja, Tanterv- és programfejlesztés szakmai gyakorlat, Tantervelemzés és tantervfejlesztés alkotó szeminárium, Emlékezetkultúra az oktatásban). A képzőhely magyar nyelvű pedagógusképzése és a kapcsolódó köznevelési gyakorlat metszetében szintén a korábbi években szabadon választható órakeretek közt témnapok lebonyolítására is sor került több hátrányos helyzetű, roma/cigány származású tanuló által felülreprezentált pécsi külvárosi iskola nyolcadik osztályosai, tanáraik és PTE tanárjelölt hallgatói együttműködésének köszönhetően. Az évek során e tapasztalatokhoz kötődően több tanárjelölti publikáció, képzési anyag is született (Kecskés és mtsai, 2011; Várda és mtsai, 2014). A későbbiekben e kurzusok keretei között a Dél-kaliforniai Egyetem Soá Alapítvány Vizuális Történelem és Emlékezet Intézeteének (SFI USC) publikus archívumában kereshető interjúrészletekiből az oktató-kutató mintegy 40 perces kisfilmet szerkesztett, mely a budapesti zsidók és a vidéki romák/cigányok sorsközösségét mutatja be, általános emberjogi, szociálpszichológiai kérdéseket boncolgatva. A tanárjelöltek a gardneri többszörös intelligenciák elméletére alapozva ezt a kisfilmet dolgozták fel az általános iskolai tanulókkal (Dezső, 2017; 2018).

Felvértezve e vonatkozó szakmai képzési tapasztalatokkal a tárgyalt nemzetközi pedagógia alapképzés interkulturális nevelési- és oktatási asszisztens specializációja tantervének megalkotásakor a Remembrance Education című kurzus (1. sz. melléklet) összeállításakor annak tartalmi és lebonyolítási módja mellett hangsúlyos szerepet kapott helye és ideje is. E programelem nem csupán egy a hatfél éves program utolsó szakaszának kurzusai között, hanem a legutolsó. Három blokkra, nem pedig heti rendszerességű órátartásra tervezett, az utolsó blokkok pedig különleges módon zárják le a hatodik félévben járó diákok tanulmányi időszakát. A cél az, hogy e fiatalok emlékezetes élményben részesüljenek, elősegítve és megerősítve a program specializációjának alapvető krédóját, azaz megerősítsék demokratikus állampolgári értékeiket, attitűdjeiket, ismereteiket és

készségeiket. Leendő edukátorokként, interkulturális nevelési- és oktatásügyi szakemberekként értsék felelősségüket és az általuk betölthető lehetséges szerepeiket származási vagy választott társadalmukban aktív részvételi tevékenységeik megvalósításakor. Mivel ez a cél meglehetősen hosszú távú, jelen keretek közt a program, illetve a kurzus hatásvizsgálata nem lehetséges, csupán a végrehajtott folyamatot és a hallgatók közvetlen visszajelzéseit illusztrálhatjuk.

Reszponzív tantervfejlesztés mint akciókutatás

A PTE BTK NTI és jogelődei szakmai krédóját a Rendszerváltástól kezdődően alapvetően meghatározta a nyitott curriculum és a produktív tanulás (Bárdossy, 2014) ethosza. E hagyomány nyomdokain a mindenkori kutatás – fejlesztés – képzés – és gyakorlat egységét folyamatos, rezponzív tantervfejlesztésként (Vreuls és mtsai, 2022), és pedagógiai akciókutatásként (Zank, 2020) egyaránt leírhatjuk.

A tantervfejlesztési folyamat kutatás-alapú (Clements, 2008) jellegéből adódóan soha nem lezárt (!), hanem szakaszokra bontható, s jelen esetben a szerző aktív részvételen alapuló tanulására támaszkodik. Ez nemzetközi, (többnyire) civil szervezetek (Zachor Alapítvány, Centropa, Élet Menete Magyarország, Holocaust Emlékközpont Budapest), tematikusan kapcsolódó rendezvényein és programjain realizálódó aktív részvételt és bevonódást jelent; amit folyamatos és hosszútávú, jelenleg is tartó vonatkozó kvalitatív íróasztal-alapú kutatás (Bassot, 2022) kísér.

Az induló tervezési fázisban, a 2019-től kezdődő fókusz meghatározásakor a kutató (– fejlesztő – kurzusvezető oktató) az ekkorra már megismert, Dél-kaliforniai Egyetem Soá Alapítvány Vizuális Történelem és Emlékezet Intézete (SFI USC) archívumának bázisára épülő nemzetközi tananyagfejlesztési lehetőségek közül az IWitness és az IWalk tartalmi mellett a tananyagkiválasztás a Centropa Alapítvány gyűjteményeire is alapozott. Ez utóbbi, a közép- és kelet-európai zsidó emlékezet megőrzésével foglalkozó civil szervezet szakértő munkatársai illusztrált könyveket és dokumentumfilmeket alkottak digitalizált, több mint 25 000 magántulajdonban lévő családi fénykép, személyes dokumentum és egyéni történet alapján. Más online források nyílt elérésű oktatási segédanyagai (Egyesült Államok Holokauszt Emlékmúzeum, Jad Vashem), illetve válogatott vonatkozó szakirodalmi tételek szintén feldolgozásra kerültek a kurzustervezés során (1. melléklet).

Tágabb, nemzetközi szakmai minőségbiztosítási feltételeknek történő megfeleltetésre a vonatkozó tanítási-tanulási folyamat kidolgozása kapcsán a Nemzetközi Holokauszt Emlékezet Szövetség ajánlásainak (Meyer, 2019) figyelembe vétele adott kereteket. Ezt a szövetséget 1998-ban az akkori svéd miniszterelnök, Göran Persson hozta létre, s napjainkban is több mint 40 országot reprezentál. Oktatási szakértőik a Holokauszt tanításának okait, tartalmát, és módját fókuszáló iránytűje szerint a téma tárgyalása inspirálja a kritikai gondolkodást, a társadalmi tudatosságot, és az abban résztvevők személyes fejlődését – a Barret által leírt, általunk is céltételezett demokrácia-kompetenciákkal összhangban (2020). A tartalmi elemek közt kiemelt a történelmi háttér, és az események kronologikus kulcsmozzanatainak ismertetése, a korszak társadalomképének felvázolása, és egyes – szociálpszichológiai értelemben vett – szereplői kontextualizát viszonyulásának

értelmezése az adott helyzetben. Mindezt tanuló-központú, reflektivitást biztosító módokon szükséges tárgyalni.

Az első akcióterv 2019-es kidolgozását – kurzusfejlesztés és engedélyezés kötelező programelemként –, a tervezési fázist követően megvalósításra csupán 2023 áprilisában került sor a kurzus tantervi helyéből – 6. félév – adódóan. Ekkor a kurzus résztvevőinek (n=10) monitoringját és értékelését követően a folyamat reflexiója, majd ebből adódó felülvizsgálata következett. Ennek legfőbb tanulsága az volt, hogy a tantermi környezetben változatosan feldolgozott, számos forrásra támaszkodó kurzustartalmakat a konkrét tereptapasztalatok alatt szerzett élmények többszörösen felerősítik, így érdemes a vonatkozó ismeretek átadását is helyszíni élményekhez kötni, nem hosszan elhúzódó előzetes tudástranszferre törekedni. A pécsi és budapesti emlékséta ekkor még a későbbi változatokhoz képest kevésbé konstruált és töredékes volt.

Az időközben megjelent, a Nemzetközi Holokauszt Emlékezet Szövetség pedagógusképzéssel foglalkozó felsőoktatási intézmények számára készített ajánlásaival (IHRA, 2022) összhangban a minőségbiztosítási kritériumokat is sikerült érvényesíteni, mivel a képzési program a leendő edukátorok számára mélyreható kurzust kínál az antiszemitizmus kezeléséről (1), lehetőséget ad a résztvevők szakmai etikai elvárásainak nyílt kommunikációjára (2), kari szintű támogatást élvez (3), és a tárgyfelelős oktató által a szóban forgó kurzus keretei közt szervezeti szinten is hozzájárul az antiszemitizmus kezeléséhez (4).

2024-re elkészült a kurzus következő változata. Ekkor első blokkja egész napos tantermi környezetben került megszervezésre, a fent leírt, adekvát anyagok felhasználásával az előző évi hallgatói visszajelzésekből következő apróbb módosításokkal. A résztvevők (n=5) témával kapcsolatos előzetes ismereteinek hiánya miatt visszajelzésükkor e programelemet a kurzust lényeges részeként értékelték, azaz visszaigazolták szerepét.

A második blokkban a diákok egy helyi emléksétán vettek részt (laktanya – temető – gettó – vasútállomás emlékmű – zsinagóga/iskola útvonalon), amely helytörténészek kapcsolódó megállapításai (Hábel, 2016; Vörös, 2020) és hasonló, megelőző pedagógiai gyakorlat (Alexovics, 2017; Dobák, 2023) alapján került összeállításra és lebonyolításra. A diákok kiemelt köszönettel reflektáltak e képzési szakaszra, s megjegyezték, hogy a korábban ismertnek hitt társadalmi tér jelentése további dimenziókat nyert számukra a séta által. A földrajzi környezet, a múltbeli eseményekre történő jelenkori jelzések hiánya (laktanya), a vitatható üzenetű feliratok az emléktáblákon, a temetkezések kézzelfogható megszokottsága a helyi zsidó temetőben, az egykor általuk lakott házak, és általános iskolájuk épületének átalakított funkciója ugyanis visszatükrözte a kurzuson résztvevő diákok egyetemi életének, éveinek lokalitásából örökre eltűnt, megsemmisített polgárok kontinuitása megtörtségének valóságát. A 2025-ben részt vett diákok (n=5) a megelőző év résztvevőihöz hasonlóan nagyra értékelték a helyi zsinagógáról szerzett több tudást is, és meglepődve tapasztalták a vasútállomáson álló szobor jellegét – a haláltáborokba deportáltak emlékműve mellett ugyanis előzetesen éveken át azt észre sem véve sétáltak el Pécs városába érkezésükkor. Az emléksétát mind mentálisan, mind fizikailag kimerítőnek értékelték. Fontos adalék, hogy a programelem e része írásos formában angolul erőforrás hiányában nem áll rendelkezésre, és tartalmi bővülése folyamatos. Példa erre a korszak

polgármestere szerepének árnyalt vizsgálatára vonatkozó újabb tartalmi elem (Sós, 2024), mellyel a séta a 2025-ben lebonyolított alkalomra gazdagodott.

A diákok bevonódása a kurzus harmadik szakaszában még intenzívebbé vált. Ekkor a kurzus résztvevői együtt utaztak vonattal Budapestre, ahol a mobiltelefonjaikra előzetesen letöltött iWalk alkalmazásokon elérhető séták közül headsetjeik segítségével a Cipők a Dunaparton (2. melléklet), és a Régi pesti zsidónegyed című interaktív feladatsorokat dolgozták fel. A 2024-es és a 2025-ös sétáknál egyaránt előnyt jelentett a kiscsoportos létszám – mindkét esetben a kurzusvezetővel együtt hat-hat fő. A Zachor Alapítvány önkéntesei egyik időpontban sem voltak elérhetőek, mivel azonban korábbi együttműködések során az oktató-kutató a sétával ismerkedő résztvevőként, majd a későbbiekben idegen nyelvű kortárs vezető mellett külföldi diákcsoporttal is vett részt mindkét sétán, a séta szakértői kíséző szerepe vállalhatóan bizonyult. Az egyes feladatok elemeinek kontextualizáló felolvasása, megvitatása közösen történt, míg az angolul elhangzó, illetve feliratozott video-interjú részletek meghallgatása minden résztvevő által egyénileg. Ezek az intimitást létrehozó intervallumok valószínűsíthetően fokozták az érzékenyítést. A pécsi sétához viszonyítva az egyes állomáshelyeken így több időt töltöttek el a résztvevők, s az egykori interjúalanyainak megszólalása jóval belsőségesebbé tette a helytörténeti ismeretszerzést, mint a képzőhelyen csupán a szakértő kíséző narrációjából megismerhető kontextualizált információk.

Az interjúalanyokkal létrejött aszinkron közösség, valamint a csoport tagjainak egymás közt megszülető vonatkozó interakciói rendkívül gazdaggá tették e tapasztalatszerzést. A célzott sétát követően a résztvevők ad hoc jelleggel, spontán is érzéseik, gondolataik ventilálásába kezdtek, majd írásbeli reflexiót is készítettek a kurzus során megélt élményeikről. E visszajelzések a résztvevők világnézeti, hitéleti elköteleződésétől függetlenül hasonló jellegű érzékenyülésről tesznek tanúbizonyságot.

Összegzés diákszemmel

Bár jelen kutatásból nem vonhatók általánosítások, eredményei újabb adalékként értelmezhetőek a rezponzív tantervfejlesztés korábban megvalósult gyakorlataihoz rendelhetően (Vreuls és mtsai, 2022), és alátámasztják, hogy az ilyen kezdeményezések hatással lehetnek az akciókutatás alapú tananyagfejlesztés szélesebb körű elterjedésére és a nemzetközi felsőoktatási gyakorlatokra (Akker, 2010). Ennek a mindenkor átélt és reflektált kérdésfelvetésekre, értelmezési horizontokra, tapasztalatokra és ismeretekre alapozottan induktív logikájú, a mikroszinttől a makroszintig szélesíthető, tölcser formájú spirál hermeneutikai körére épülő, inter-és transzdiszciplináris folyamatnak hosszútávú célja, hogy az aktív állampolgárság szempontjából releváns, tudományosan igazolt megközelítésekkel, szempontokkal és gyakorlati modellekkel segítse egy széles, rendszerszemléletű, folyamatelvű és adaptív értelmezési horizont kiépítését a felsőoktatásban.

A teljes folyamatot vizsgálva szembevetendő a személyes szakmai kapcsolódás meghatározó szerepe az edukációs folyamatban. Leszögezhető, hogy ezáltal az alkotó akadémikus háttér jellegének leírásakor a kapcsolati pedagógia (pedagogy of relation)

hangsúlyosan teret nyer, azaz az oktatás lényege nem marad kizárólagosan eszköz-cél-alapú törekvés (Sidorkin, 2023). Az adatvezérelt és elszámoltathatóságon alapuló oktatási formák kizárólagosságát szűknek ítélve az oktatás újraértelmezésére és a relációs fordulatra hív.

Amint azt a reszponzív tantervfejlesztés hosszútávú céljai hatásvizsgálat-akadályai, avagy jelen akció-kutatás limitáció értelmezéseként már leszögeztük, aktuálisan a megvalósult programelemre történt visszajelzésekre támaszkodva vonhatunk le konzekvenciákat a kurzus létjogosultságára, megvalósítási módjára vonatkozóan. A bevont diákok vonatkozó reflexióikban a kurzus során érintett konkrét lokációk tudatos és kulturtörténeti szempontból beágyazott látogatását, valamint az IWalk applikáció hasznosságát emelik ki. Saját célképzéseik közt szerepel aktuális környezetük tudatosabb szemlélete, illetve történeti aspektusainak megismerése, edukatori generációs közvetítő-szerepük felőssége a kulturális emlékezetre vonatkozóan, illetve az erőszakmentesség szignifikanciája, és az emellett történő mindenkori aktív kiállítás:

„A ‘Remembrance Education’ című kurzus keretei közt csoporttársaimmal ... Pécssett és Budapesten... megismertük és meglátogattuk azokat a helyeket, ahol valaha zsidó emberek éltek. Számomra ez egy olyan felejthetetlen élményt jelentett, amihez foghatót még sehol sem élhettem át. E tanulmányút célja az volt, hogy felidézzünk egy olyan történelmi eseményt, amely életet változtatott meg. Annak ellenére, hogy a középiskolában történelemórán tanítottak nekem az első és második világháborúról, valamint a Holokausztról, a pontos helyszínek meglátogatása és körbejárása valahogy másnak, mondhatnám személyesnek tűnt. Hálás vagyok, hogy lehetőségem volt elvégezni ezt a kurzust, hogy láthattam e helyszíneket, és megismerhettem a mögöttük rejlő történelmet.”

„... Pécssett... meglátogattuk azokat a helyeket, ahol valaha zsidó emberek éltek, valamint a temetőt, ahol eltemették őket. Valahogy rosszul éreztem magam, amiért majdnem három évig a városban éltem, és semmit sem tudtam arról, hogy mi történt azokon a helyeken. És biztosan tudom, hogy a barátaim közül sem tudott ezekről senki... Elhatároztam, hogy én a jövőben jobban odafigyelek majd a környezetemre és a történelemre.”

„... Budapesten... az IWalk alkalmazást használtuk az emlékezet-sétánkhoz. Vegyes érzéseim voltak a Duna-parton tett látogatásunkkor, mivel e séta előtt láttam már a Cipőket anélkül, hogy ismertem volna a történetüket. Ugyanazon a helyen állva, ahol ezeket az embereket lelőtték, nyomorultul és szomorúan éreztem magam. El sem tudom képzelni, hogy mit érezhettek azok az emberek a haláluk előtt, és azok, akik túléltek...”

„Az IWalk alkalmazást nagyon hasznosnak találtam, mert használata által lehetőségem volt meghallgatni azokat az embereket, akik túléltek ezt a szörnyű időszakot, és utána úgy éltek tovább, hogy tudták, elvesztették családjukat és barátaikat. A rövid videók megtekintése közben arra gondoltam, milyen nehéz letett nekik élni és cipelni terheiket. Úgy éreztem, hogy bár minden túlélő más és más tapasztalatokról számolt be, valahogy mindenkori hasonló terheket hordozott, és traumákat élt át...”

„Nekünk emlékeznünk kell a történelemre, és meg kell tanítanunk azt a következő generációnak annak érdekében, hogy megelőzzük hasonló szörnyű események bekövetkezését a jövőben.”

„Van néhány dolog, amit megértettem... Először is, az embereknek tudniuk kell, mi történt előttünk, és emlékezniük kell, és ami a legfontosabb, tudniuk, hogy miért nem történhet meg mindez újra. A másik, hogy legyünk kedvesek. A kedvesség és mások segítése nem kerül semmibe, mindenki megteheti és meg is kell tennie. Úgy hiszem, nem szabad okot adnunk az erőszakra.”

Köszönetnyilvánítás

„Nagyon hálás vagyok az egyetemnek, amiért segített nekünk Budapestre látogatni e kurzus keretei közt a diploma megszerzése előtt. A Pécsi Tudományegyetem külföldi hallgatójaként örülök, hogy mélyrehatóan beleástuk magunkat a történelembe, és meglátogathattuk azokat a helyszíneket, ahol megtörténtek.”

A tanulmányban bemutatásra került kurzusok fővárosi terepein történő lebonyolítását, megvalósítását a „Csoportos hallgatói tanulmányutak támogatása a PTE BTK-n 2023/2024/2025 tavasz” című pályázatok tették lehetővé.

Irodalomjegyzék

- Adams, T. E., Ellis, C., & Jones, S. H. (2017). Autoethnography. *The International Encyclopedia of Communication Research Methods*, 1–11. doi: 10.1002/9781118901731.iecrm0011
- Akker, J. (2010). Building bridges: how research may improve curriculum policies and classroom practices. In S. M. Stoney (Ed.) *Beyond Lisbon 2010: Perspectives from Research and Development for Education Policy in Europe. CIDREE Yearbook 2010* (pp. 175-196). National Foundation for Educational Research
- Alexovics, I. (2017. február 12.). Séta – történelmi emlékezet és identitás. *Tani-tani Online. A szabad pedagógiai gondolkodás fóruma*. https://www.tani-tani.info/seta_tortenelmi_emlekezet_es_identitas
- Arató, F. & Varga, A. (Szerk. 2015). *Befogadó egyetem*. PTE BTK NTI
- Bárdossy, I. (2014). (Nyitott) curriculum és (produktív) tanulás. In A Benedek & E. Golnhofer (Szerk.) *Tanulmányok a neveléstudomány köréből - 2013: Tanulás és környezete*. (pp. 213-234). MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság
- Barrett, M. (2020). The Council of Europe's Reference Framework of Competences for Democratic Culture: Policy context, content and impact. *London Review of Education*, 18 (1), 1–17. doi:10.18546/LRE.18.1.01
- Bassot, B. (2022). *Doing Qualitative Desk-Based Research*. Policy Press doi: 10.56687/9781447362456
- Bouzanis, C. (2021). On the assumption of self-reflective subjectivity. *History of the Human Sciences*, 35 (2), 167–193. doi: 10.1177/095269512111032895
- Boxer, P. (1981). Reflective Analysis. In M. L. G. Shaw (Ed.) *Recent Advances in Personal Construct Technology* (pp. 547-583). Academic Press
- Braham, R. L. (1997). *A népirtás politikája: a holocaust Magyarországon*. Belvárosi.
- Clements, D. H. (2008). Linking research and curriculum development. In L. D. English & D. Kirshner (Eds.) *Handbook of International Research in Mathematics Education* (589-685). doi: 10.4324/9780203930236.ch23
- Dearden, J. (2016). *English as a Medium of Instruction – a Growing Global Phenomenon*. British Council.
- Dearden, J. (2018). The Changing Roles of EMI Academics and English Language Specialists. In Y. Kirkgöz & K. Dikilitaş, K. (Eds.) *Key Issues in English for Specific Purposes in Higher Education* (pp. 323-338). Springer.

- Dezső, R. A. (szerk. 2019). *Pedagógia alapképzési szak angol munkanyelven történő nyilvántartásba vételnek kérelme valamint az intercultural education assistant specializáció angol nyelven történő indításának kérelme*. Pécs: PTE BTK
- Dezső, R. A. (2017). Inklúzió a tanárképzésben transzverzális demokrácia kompetenciák mentén. In M. Nagy & T. Strédl (Szerk.), *Inkluzív iskola, inkluzív társadalom* (pp. 56-65). Selye János Egyetem Tanárképző Kar
- Dezső, R. A. (2018). Transzverzális kompetenciák a pedagógusképzés és a köznevelési gyakorlat metszetében. In P. G. Molnár & E. Szőke-Milinte (Szerk.) *Pedagógiai valóságok* (pp. 201-208). Pázmány Péter Katolikus Egyetem Vitéz János Kar
- Dezső, R. A. (2023). From Cocoons to Butterflies: Cross-cultural resilience of the first graduates of an international undergraduate pedagogy program at the University of Pecs. *Tudásmenedzsment 24, Spec. Is. 4*, 100-113, doi: 10.15170/TM.2023.24.K4.8
- Dobák, J. (2023). Az edelényi járás zsidó temetőinek vizuális antropológiai vizsgálata. *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica Tomus 27 (3)*, 63–83 doi: 10.32979/PUM.SPH.2023.3.4. https://www.matarka.hu/koz/ISSN_1219-5448/tomus_27_fas_3_2023/ISSN_1219-5448_tomus_27_fas_3_2023_063-083.pdf
- Ellis, C., Adams, T. E., & Bochner, A. P. (2011). Autoethnography: An overview. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 12 (1).
- Galloway, N., Kriukow, J., & Numajiri, T. (2018). *Internationalisation, higher education and the growing demand for English: an investigation into the English medium of instruction (EMI) movement in China and Japan*. The British Council.
- Galloway, N., & Rose, H. (2021). English medium instruction and the English language practitioner. *ELT Journal*. 75 (1) 33–41, doi: 10.1093/elt/ccaa063
- Gera, V. (January, 27. 2025). *Auschwitz Survivors Mark 80th Anniversary of Liberation From Nazi Death Camp*. Time. <https://time.com/7210240/auschwitz-memorial-holocaust-remembrance-day/>
- Gloviczki, Z. (2019). *Határozat. Ügyszám: FNYF/577-3/2019*. Budapest: Oktatási Hivatal
- Hábel, J. (2016). *Pecsizsidóság*. <https://pecsizsidóság.wordpress.com/>
- IHRA. (10 November, 2022). *Recommendations for Dealing with Antisemitism at Universities with Teacher Education*. <https://holocaustremembrance.com/resources/recommendations-combat-antisemitism-classroom>
- Kecskés, A., Krum, R., Lemle, A. & Tar, R. (2011). Holokauszt – Projektterv a 14-15 éves korosztály számára. In R. A. Dezső (Szerk.), *„Tudd, hogy mit kell tenned érte, hogy más legyen”. Közoktatási programcsomag a többszörös intelligenciák elméletének alkalmazásával: Segédanyag a „Többszörös intelligenciák a közoktatásban” című Speciálkollégiumhoz* (o.n.). PTE BTK NTI https://janus.ttk.pte.hu/tamop/tananyagok/ti_holokauszt_dra/holokauszt_projektterv_a_1415_ves_korosztly_szmra.html
- Kranthi, K. (2017). Curriculum Development. *IOSR Journal of Humanities and Social Science*, 22 (02), 01–05. doi: 10.9790/0837-2202030105
- Macaro, E., Curle, S., Pun, J., An, J., & Dearden, J. (2017). *A systematic review of English medium instruction in higher education*. CUP.
- Meyer, K. (Ed.) (2019). *Recommendations for Teaching and Learning About the Holocaust*. Salzburg: IHRA <https://holocaustremembrance.com/wp-content/uploads/2023/08/Recommendations-for-Teaching-and-Learning-about-the-Holocaust-%E2%80%93-IHRA.pdf>
- Mezei, M. (2020). Teaching about the Holocaust using video testimonies - pedagogical aims and research results of the impact and efficacy of lessons. *Belvedere Meridionale 32 (4)*, 34-49 https://www.belvedere-meridionale.hu/wp-content/uploads/2020/04/03_Mezei_2020_04.pdf
- Németh, B. (2022). Changing Roles of Universities in the Development of Learning Cities Into Smart and Creative Communities. Reflection Upon Two Decades of Advancement. *European Journal of University Lifelong Learning (EJULL)*, 6 (2), 15-28. https://eucenstudies.files.wordpress.com/2022/12/ejull6-2_nemeth_final-1.pdf

- Nieto, S. (2017). Re-imagining multicultural education: New visions, new possibilities. *Multicultural Educational Review* 9, 1–10. https://www.researchgate.net/publication/316558789_Re-imagining_multicultural_education_new_visions_new_possibilities
- Saban, A. (2021). Curriculum development through action research: A model proposal for practitioners. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 11 (1), 299-354 doi: 10.14527/pegegog.2021.009
- Sidorkin, A. M. (2023). *Pedagogy Of Relation: Education After Reform*. Routledge. 10.4324/9781003179627.
- Sós, Cs. (2024. július 14.). „Szégyellni valónak tartom, hogy Esztergár Lajosról még mindig utca van elnevezve Pécsen”. Interjú Vörös István Károllyal. *Szombat. Zsidó kulturális folyóirat*. <https://www.szombat.org/tortenelem/szegyellni-valonak-tartom-hogy-esztergar-lajosrol-meg-mindig-utca-van-elnevezve-pecsen>
- Szónyi, A. & Street, K. (2018). Videotaped testimonies of victims of national socialism in educational programs: the example of USC Shoah Foundation’s online platform IWitness. (266-280) In W. Dreier, A. Laumer & M. Wein (Eds.). Stiftung EVZ https://www.erinnern.at/themen/e_bibliothek/buchhinweise/04_06_szonyi-street-videotaped-testimonies-of-victims-of-ns-i-witness.pdf
- Várda, N., Csapó, I. M., Doszpod, A., Resch A., Bódi, A., Király, N., Imre, I. & Sipos, H. (2014): Holokauszt téma nap. In: R. A. Dezső (Szerk.), *Differenciált tanulásszervezés a többszörös intelligenciák elméletének alkalmazásával: Megvalósított és reflektált óratervek a PTE tanárképzésében*. (pp. 70-86). PTE BTK NTI <https://mek.oszk.hu/13600/13617/13617.pdf>
- Vida, N. (2019. február 7). IWalk – Videóinterjúkra épülő helytörténeti digitális oktatási program. *Újkor.hu A velünk élő történelem*. <https://ujkor.hu/content/iwalk-vidinterjukra-epulo-helytorteneti-digitalis-oktatasi-program>
- Vitéz, K. (Ed. 2021). *Befogadó egyetem – itt és most*. PTE BTK NTI
- Vörös, I. K. (2020. március 3.). „... Az esetek egész sorát hozhatnám fel antiszemita magatartásom bizonyítására...” Dr. Esztergár Lajos 1944. évi polgármesteri tevékenységének megítéléséhez. *Szombat. Zsidó kulturális folyóirat*. <https://www.szombat.org/politika/az-esetek-egesz-sorat-hozhatnam-fel-antiszemita-magatartasom-bizonyitasara>
- Vreuls, J., Koeslag-Kreunen, M., van der Klink, M., Nieuwenhuis, L., & Boshuizen, H. (2022). Responsive curriculum development for professional education: Different teams, different tales. *The Curriculum Journal*, 33 (4), 636–659. doi: 10.1002/curj.155
- Zank, I. (2020). Az akciókutatás értelmezése a pedagógiai gyakorlatban és a tanárképzésben. *Autonómia és Felelősség*, 5(1–4), 55–69.

Mellékletek

1. sz. melléklet: Kurzusleírás: Remembrance Education

Forrás: Dezső R. A. (szerk. 2019). *Pedagógia alapképzési szak angol munkanyelven történő nyilvántartásba vételnek kérelme valamint az intercultural education assistant specializáció angol nyelven történő indításának kérelme* (pp. 126-128). PTE BTK

Name of subject: 49. Remembrance Education	Number of credits: 4
Classification of course: compulsory	
„Training character” of the course - theory vs. practice: 40/60 (credit%)	
Type of course / number of contact hours: seminar / 30 Language: English Further knowledge transfer specifics, characteristics (if any): visiting course specific venues in the city(ies) of Pecs (and optionally Budapest), educational application of online databases	
Form of assessment: course portfolio Further assessment specifics (if any): students’ database research	
Place of subject in the curriculum (number of semester): 6	
Prerequisites (<i>if any</i>): -	
Description of the subject: a concise but informative description of the <u>body of knowledge</u> to be acquired and the <u>competences</u> to be developed:	
Description and objectives of the course: Today's societies face challenges of xenophobic actions and consequently considering transversal democratic competences in education becomes a must for future intelligentsia. During the course participants are given the chance to achieve a deeper insight to threatening historical examples of survivors of times of terror and genocide through using the sources of online databases: videointerviews, interview transcripts and photos. Additionally, personal contact to elderly, English-speaking ladies who testify their own stories from Budapest gettos may be a unique experience enriching students who may gain a closer look in issues related to the focused topic of the course.	
List of the 2-5 most important <i>required</i> and <i>recommended</i> readings from the literature with bibliographical data (author, title, publication data, ISBN)	
Required Páll, Edit – Granite, Lauren – Kenesei, Marcell (Eds.) (2017): <i>The Hungarian Jewish Source Book. A Centropa Reader – Volume 6</i> . Budapest: Centropa ISBN: 978-0-692-90498-5 Staub, Ervin (2003): <i>The Psychology of Bystanders, Perpetrators and Heroic Helpers</i> . In: <i>The Psychology of Good and Evil: Why Children, Adults, and Groups Help and Harm Others</i> . Cambridge: CUP. 291-324 ISBN: 0 521 52880 1 http://people.umass.edu/estaub/The_Psychology_of_Bystanders.pdf Stewart, Michael (2007): <i>How Does Genocide Happen?</i> In: Astuti, Rita – Parry, Jonathan – Staffor, Charles (Eds.) (2007): <i>Questions of Anthropology</i> . Oxford: Berg 249-280 ISBN: 978 184520 748 9 Centropa Database: www.centropa.org USC Shoah Foundation Database: https://iwwitness.usc.edu/sfi/Activity/	
Recommended Singer, Alan J. (2011): <i>Teaching about the European Holocaust and Genocide</i> . In: <i>Teaching Global History. A Social Studies Approach</i> . New York: Routledge. ISBN 13: 978-0-415-87549-3 Staub, Ervin (2003): <i>The Psychology of Good and Evil: Why Children, Adults, and Groups Help and Harm Others</i> . Cambridge: CUP. 291-324 ISBN: 0 521 52880 1	

Granite, Lauren – Cotoarba, Esther – Cottee, Dominique – Zawaduk, Alysha (Eds.) (2016): *The German Jewish Source Book. A Centropa Reader – Volume 1*. Berlin: Centropa ISBN: 978-0-692-74619-6

List of competences and competence-elements that are focused during the course

a) knowledge

Is familiar with the basic facts of personality development, the psychology of learning as well as social psychology.

Is acquainted with the basic concepts of sociology and anthropology and is knowledgeable about the possible interactions between pedagogy and other disciplines.

Is aware of general theories of communication, their forms of application in both vertical and horizontal means. Has basic knowledge of the terminology of educational sciences in the mother tongue and in a foreign language. Understands the importance of online communications, aware of the fields and possibilities of communication.

Understands the role of cooperation and social relationship in terms of social cohesion and well-being. Is able to identify and make out the necessary contributing role to this.

b) abilities

Is able to collect and follow information in the field of pedagogy and co-disciplines and choose according to relevant viewpoints. Able to apply these information in own work or make suggestions for them.

Is able to communicate effectively in the mother tongue and in a foreign language with the help of ICT tools and able to represent information, arguments and analyses from diverse points of view.

c) attitude

Accepts the correlation between theory and practice, educational sciences and their co-disciplines.

Is open to the changing world of pedagogy proceeding hand in hand with social alterations. Stands for the idea that learning needs appropriate places, spaces, forms, etc. and that knowledge and contributors affecting human competence are culturally diverse and dispose social interaction.

Cooperation of the candidate is based on mutual trust, and open to aspects of inclusion and adaptivity.

Follows up international trends in educational sciences and tries to contribute to these via utilizing own resources with self-reflective development.

Stands for the the importance of cooperation and the common weal.

d) autonomy and responsibility

Able to work individually when researching social context and supporting interventions. These are carried out with responsible consideration of the participants' interest and aims involved.

Takes responsibility in research work and project tasks. Effective in the usage of time and energy and feels responsible for individually or partially involved tasks, as well as for the whole project.

Brings decisions based on the realistic understanding of own competences and responsibilities.

Subject area administrator: Renáta Anna Dezső PhD, habil associate professor

Lecturer(s): Renáta Anna Dezső PhD, habil associate professor

2. sz. melléklet: Cipők a Dunaparton – Iwalk feladatsor részletek

Forrás: (IWalk alkalmazás - Magyarországi séták - Budapesti séták - Cipők a Dunaparton: képernyőfotók az adott állomásokhoz tartozóan az alkalmazáson belül)

